

નિવેદન

મારો “અખો અને તુકારામની કવિતા: સમીક્ષાત્મક અભ્યાસ” વિષય પરનો આ દ્વિભાષી શોધ નિબંધ યુનિવર્સિટીને સોંપતા આજે ઘણો આનંદ અનુભવું છું. મારી માતૃભાષા મરાઠી હોવા છતાં મારો જન્મ, ઘડતર, અભ્યાસ, કારકીર્દી બધું જ ગુજરાતીમાં, ગુજરાતમાં થયું છે. શાળાનો અભ્યાસ મેં વડોદરામાં જ ગુજરાતી માધ્યમમાં પૂરો કર્યો. પહેલેથી જ વાંચનનો શોખ અને રૂચિ હોવાથી આર્ટસમાં પ્રવેશ મેળવ્યો. સાહિત્ય તરફ મને નાનપણથી લગાવ રહ્યો છે. આરંભકાળથી જ ગુજરાતી સાહિત્યની વિદ્યાર્થી રહી હોવાને કારણે સાહિત્ય સાથે મારો ગાઢ સંબંધ રહ્યો છે. આમ, મરાઠી અને ગુજરાતી ભાષા સાહિત્ય સાથે બાલ્યકાળથી જ નિકટનો સંબંધ રહ્યો હોવાથી મને દ્વિભાષી અભ્યાસ કરવાનું સ્ફૂર્યું અને ગમ્યું.

અમારા કુટુંબમાં બધાંને જ સંગીત અને સાહિત્યનો ઊંડો રસ છે. અમે બાળપણ થી લગભગ દરરોજ તુકારામના અભંગો કેસેટ પ્લેયર ઉપર સાંભળતાં અથવા ટી.વી. પર જોતાં તુકારામનાં ભજનો સતત સાંભળીને હું મોટી થઈ છું. તેથી મને મારાં રસરુચિને સાનુકૂળ વાતાવરણ સાંપડ્યું છે.

M.A. પૂરું કર્યા પછી આગળ ભણવાનો વિચાર તો હતો જ ! શું કરવું તેની દ્વિધા હતી. આખરે સુધાબેન પંડ્યાની મદદથી મને શેમાં રસ છે ? મને શું ગમે છે ? સાહિત્યમાં મને સૌથી વધુ શું આકર્ષે છે ? કયો સર્જક ? જેવા અનેક પ્રશ્નો અંગે ચર્ચા-વિચારણાઓ કરતાં કરતાં બાલ્યકાળમાં પડેલા તુકારામના સંસ્કારો મારામાં જાગ્રત થયા. અખા વિશે અભ્યાસ કરવાનું નમ્ર સૂચન કર્યું. બહેને જણાવ્યું કે “અખા વિશે તો ઘણા અભ્યાસો થઈ ચૂક્યા છે તમે નવું શું રજૂ કરશો ? ત્યારે વારંવારની ગોષ્ઠિ અને સંવાદને અંતે તુકારામ અને અખો જે મારા માનસપટ પર સતત છવાયેલા રહ્યા હતા એ બે મોટા ગજના સર્જકોને વિષય બનાવી અભ્યાસ કરવાનું નક્કી કર્યું. મને આ સર્જકોમાં રસ હતો પણ બંનેની ભાષા અલગ છે. જોકે મારી માતૃભાષા મરાઠી હોવા છતાંય મને ગુજરાતી સમજવામાં કોઈ મુશ્કેલી પડી નથી. તેથી આ બંને સર્જકોનો થોડોક વધુ ઊંડાણભર્યો અભ્યાસ હું કરું તો એમાં મને ઔચિત્ય લાગ્યું. આવા સર્જકોને તપાસવા, સમજવાનું મને ગમશે એવું લાગવાથી આ અભ્યાસકાળ મારા માટે રસપ્રદ થઈ પડ્યો. અખો અને તુકારામ એક જ સમયગાળાના, સરખા ઉદ્દેશો ધરાવતા અને બે જુદી ભાષાઓની સાહિત્યમાં માતબર પ્રદાન કરનારા સર્જકોમાં મોખરાનું સ્થાન ધરાવનારા હતા તેથી મારો અભ્યાસ આગળ થયેલા અભ્યાસો કરતાં જુદો થશે એમ હું ચોક્કસ માનતી હતી. બંને ભાષા

સાહિત્યનો મને ઠીકઠીક અભ્યાસ હોવાથી મેં બંનેનાં કાર્યોને સૂક્ષ્મતાથી તપાસવાનો અભિગમ રાખી શોધનિબંધ માટે આ વિષય પસંદ કર્યો છે. આ દ્વિભાષી અભ્યાસ હોવાથી અખાની કૃતિઓમાંથી જ્યાં ગુજરાતી દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે ત્યાં મરાઠી ભાવાર્થ આપ્યો છે, અને જ્યાં તુકારામના અભંગોનાં મરાઠી દૃષ્ટાંતો લીધા છે ત્યાં ભાવાર્થ ગુજરાતીમાં આપ્યો છે.

સમકાલીન સર્જકો દ્વારા બે નોખા સમાજોને અને બે નોખી ભાષાઓને કેવું સત્વશીલ સાહિત્ય પ્રાપ્ત થયું એ મારી શોધનો, મારા અભ્યાસનો વિષય બન્યો. અહીં મેં માત્ર તુલનાનો અભિગમ રાખ્યો નથી, કારણકે બંને સર્જકો પોતપોતાની રીતે પોતાની ક્ષેત્રમાં ઊંચાઈએ પહોંચેલા સર્જકો છે. એમના સાહિત્યનો તલસ્પર્શી સમીક્ષાત્મક અભ્યાસ કરવો એવો મારો અભિગમ રહ્યો છે.

Ph.D નું રજીસ્ટ્રેશન કરાવતી વખતે મારાં માર્ગદર્શક એવાં સુધાબહેને મને ~~શોધનિબંધ~~ આવનારા સમયનો થોડોઘણો ખ્યાલ આપ્યો હતો. રજીસ્ટ્રેશન પછી લગ્ન અને ઘરની, પરિવારની, બાળકની જવાબદારી વિશે સભાન કરી હતી, પરંતુ મને આત્મવિશ્વાસ હતો કે હું આ અવરોધો ઓળંગવામાં સફળ રહીશ. હું જાણતી હતી કે Where there is a will, there is a way. હવે સમજાય છે કે આ કથન ઈચ્છાશક્તિ પર કેટલો મોટો આધાર રાખવા પ્રેરે છે ! તુકારામની અભંગો સિવાય મરાઠી સાહિત્યનો શરુઆતમાં મને ખાસ પરિચય નહોતો તેથી મરાઠીમાં તુકારામને વાંચી-સમજવાનો આયાસ આરંભ્યો. મને અખો કે તુકારામમાં જ નહીં પણ મરાઠી અને ગુજરાતી બંને ભાષાના વિશાળ, અગાધ એવા સાહિત્ય દરિયામાં આવી ગઈ છું એવો અનુભવ થયો. મારા માર્ગદર્શક સુધાબહેને હિંમત, પ્રોત્સાહન અને હૂંફ આપી છે, ક્યારેક ઠપકો પણ આપ્યો છે. જેના પરિણામે આજે હું આ મારો શોધનિબંધ રજૂ કરી શકું છું.

આ મહાશોધનિબંધ દરમિયાન તુકારામના સાહિત્યને સમજવા અને મૂલવવા માટે મને મરાઠી વિભાગનાં ડૉ.સુષમાબહેન કારોગલ, અને મૃણાલિની બહેન કામતનો સાથ અને સહકાર સહજભાવે પ્રાપ્ત થયાં છે જે માટે હું એમની ઋણી છું. શરુઆતમાં તો બીજાં બધાંની જેમ હું પણ એવું માનતી હતી કે થીસીસ લખવાનું કામ સહેલું છે પરંતુ જેમજેમ સર્જકની કૃતિઓ અને તત્ત્વજ્ઞાનને સમજવામાં ઊંડી ઉતરતી ગઈ તેમતેમ સમજાયું કે કેટલા વીસે સો થાય ! ભણતાં ભણતાં જાણે કે થાક લાગવા માંડ્યો. સાચે જ એક ગૃહિણી અને માતા માટે અભ્યાસ અવિરત પણે ચાલુ રાખીને પીએચ.ડી. જેવી ઉચ્ચ ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય આટલું બધું કઠણ કેમ લાગ્યું હશે તે હવે આજે સમજાયું.

મારા માતા, પિતા, પતિ અને દીકરીએ આ સમયગાળા દરમિયાન મને જે રીતે સાચવી છે તે લાગણી વ્યક્ત કરવા શબ્દો ઓછા પડશે. મારાં માર્ગદર્શક સુધાબહેન અને મારાં સ્વજનો જ મારી શક્તિ બની રહ્યાં છે. તુકારામના મરાઠી પુસ્તકોનો અનુવાદ કરી સમજવામાં તેમજ વિવિધ પુસ્તકો અને ગાથાઓના અર્થઘટનો કરવામાં તકલીફોની સાથેસાથે મને ઘણો આનંદ પણ મળ્યો છે. મરાઠી વિભાગની મિત્ર એવી દીપ્તી કુલકર્ણીનો પુસ્તકો સૂચવવા બદલ આભાર માનું છું. પ્રૂફવાંચનમાં મારા મિત્રો કાંતિ માલસતર અને જ્યંતભાઈ ઉમરેઠિયાએ મને ઘણી લાગણીસભર સહાય કરી, પોતાનો અમૂલ્ય સમય ફાળવ્યો તે માટે તેમનો આભાર માનું છું. મરાઠી પ્રૂફ રીડીંગ માટે મદદ કરનાર સૌ જયશ્રીબેન જોષીના મળેલા પ્રેમાળ સહયોગને આ ક્ષણે સ્મરું છું. સંદર્ભગ્રંથોની સૂચી બનાવવા માટે મદદ કરનાર મિત્ર પત્રા ત્રિવેદીને પણ આ ક્ષણે યાદ કર્યા વિના ન ચાલે.

મારે આભાર તો સહૃદયી સૌનો માનવાનો રહ્યો જેમણે મારી આ અભ્યાસયાત્રામાં અનેકવિધ રીતે રસ દાખવ્યો. હાથ ધરેલું આ કપરું કાર્ય પરિપૂર્ણતાએ પહોંચ્યું છે તેનું સુખદ પરિણામ તે આ મહાશોધનિબંધ ! મહાનિબંધના પ્રિન્ટીંગ માટે શ્રી પિંકલભાઈ પુરોહિતે રાત-દિવસ જોયા વિના મને મદદ કરી છે, જેમના સબળ પુરુષાર્થ વિના આ કાર્ય સમયસર પૂર્ણ કરવાનું કઠિન હતું.

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષરીતે નાનીમોટી સહાય કરનાર સૌનો હું હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

રજૂ કરનાર

Chaiti Salunke
ચૈતી ભગવંત સાળુકે (16-8-07)